

POSTANOWIENIE

Dnia 5 marca 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Marek Sychowicz (przewodniczący)

SSN Hubert Wrzeszcz

SSA Michał Kłós (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku W. K.

przy uczestnictwie A. P., G. P., J. P., B. P. i J. K.

o zniesienie współwłasności,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 5 marca 2008 r.,

skargi kasacyjnej uczestników postępowania A. P., G. P., J. P. i B. P. od postanowienia Sądu Okręgowego w L. z dnia 31 maja 2007 r., sygn. akt II Ca (...),

- 1) oddala skargę kasacyjną;**
- 2) zasądza na rzecz wnioskodawcy od uczestniczki B. A. P. kwotę 1.800,- zł (jeden tysiąc osiemset złotych), a od uczestników A. P., G. P. i J. P. kwoty po 600,- zł (sześćset złotych) z tytułu kosztów w postępowaniu kasacyjnym.**

Uzasadnienie

Postanowieniem z dnia 27 września 2006 r. Sąd Rejonowy w J. zniósł współwłasność gospodarstwa rolnego obejmującego zabudowaną nieruchomość, położoną w B. o pow. 297 ha 31 a i 69 m² i wartości 2.988.710 zł, dla której prowadzona jest księga wieczysta Kw nr 17099 oraz nieruchomość rolną, położoną w C., dla której prowadzona jest księga wieczysta Kw nr (...), o powierzchni 18 ha 03 a i wartości 137.790 zł w ten sposób, że pierwszą z wyżej opisanych nieruchomości przyznał na wyłączną własność wnioskodawcy, drugą zaś przyznał na współwłasność po ½ części uczestnikom postępowania H. P. i B. P., zasądził od wnioskodawcy na rzecz

uczestniczki J. K. spłatę w wysokości 747.177,50 zł płatną w 7 ratach oraz na rzecz uczestników H. P. i B. P. dopłaty w wysokości 729.953,75 zł również rozłożone na 7 rat. Ponadto, mocą powyższego postanowienia, Sąd Rejonowy zasądził od uczestnika H. P. na rzecz uczestniczki J. K. spłatę w wysokości 17.233,75 zł oraz od uczestniczki B. P. na rzecz uczestniczki J. K. spłatę w wysokości 17.223,75 zł i orzekł o kosztach postępowania. Powyższe postanowienie zapadło w oparciu o następujące ustalenia i wnioski.

Współwłaścicielami przedmiotowego gospodarstwa są wnioskodawca oraz uczestnicy J. K., B. P. i H. P. po ¼ części każde z nich. Na gospodarstwie tym oraz na nieruchomościach wydzierżawionych od Agencji Nieruchomości Rolnych wnioskodawca oraz uczestnik H. P. prowadzili działalność gospodarczą w ramach spółki cywilnej. Od 2001 r., w związku z chorobą uczestnika, wnioskodawca przejął wszystkie obowiązki związane z prowadzeniem gospodarstwa i zarządzania nim. Na działce nr (...), położonej w B., znajduje się park, budynek pałacowy, zabudowania mieszkalne i gospodarcze. Budynki te stanowią unikalny zespół pałacowe - folwarczno - parkowy, wpisany do rejestru zabytków i objęty ochroną konserwatorską. Na pozostałych działkach prowadzone są uprawy rolne.

Wnioskodawca jest właścicielem sprzętu rolniczego i samochodów o łącznej wartości 145.000 zł, uczestnicy są właścicielami gospodarstw rolnych o pow. 10,11 ha i 10,59 ha. Uzyskali nadto pisemną deklarację (...) Agencji Handlowej „P.(...)” sp. z o. o. z siedzibą w W. o udzieleniu im poręczenia za zobowiązania wobec wnioskodawcy z tytułu spłaty z jego udziału we współwłasności.

Sąd pierwszej instancji - odwołując się do treści art. 211 k.c. - uznał, że nie jest możliwy fizyczny podział gospodarstwa w jego części położonej w B. Stanowi ono nierozzerwalną całość, tworząc funkcjonalny, dobrze utrzymany obiekt gospodarczy, obejmujący także drogi, ogrodzenia, sieć kanalizacyjną, wodną i energetyczną. Podział tej nieruchomości nie jest także możliwy ze względu na objęcie jej ochroną konserwatorską. Kierując się powyższymi przesłankami Sąd Rejonowy uznał, że nieruchomość ta winna przyspaść wnioskodawcy. Jest on osobą, która - jako jedyna spośród uczestników - spełnia kryterium z art. 214 § 1 k.c. albowiem prowadzi to gospodarstwo, pracuje w nim, legitymuje się wyższym wykształceniem rolniczym a także praktyką zawodową za granicą. Daje on również rękojmię należytego wywiązania się z obowiązku spłat i dopłat a także zachowania odpowiedniej struktury agrarnej gospodarstwa. Nieruchomość rolną położoną w C. należało - w ocenie Sądu

Rejonowego - przyznać uczestnikom, uwzględniając posiadany już przez nich areał gruntów a także ich plany prowadzenia gospodarstwa wspólnie z dziećmi.

Apelację od powyższego postanowienia wniosła uczestniczka B. P. Po złożeniu apelacji zmarł uczestnik H. P. Spadek po nim nabyli J. P., A. P. i G. P. Uczestnicy ci poparli wniesioną apelację, podnosząc w szczególności zaniżoną wartość gospodarstwa i nie zgadzając się na zaniechanie jego podziału. Ponadto wniesli o rozliczenie nakładów poczynionych przez wspólników spółki cywilnej W. K. i H. P. na objęte niniejszym postępowaniem gospodarstwo rolne. Na wypadek, gdyby podział gospodarstwa nie okazał się możliwy podnieśli też, że są młodymi rolnikami, którzy dają gwarancję prowadzenia gospodarstwa rolnego o wysokiej kulturze rolnej.

Zaskarżonym postanowieniem Sąd Okręgowy w Legnicy oddalił apelację uczestniczki i orzekł o kosztach postępowania stosownie do wyniku rozstrzygnięcia. Sąd ten poczynił dalsze ustalenia dotyczące dochodowości przedmiotowego gospodarstwa oraz braku ekonomicznej zasadności jego podziału. Sąd ten uznał, że wycena przedmiotowego gospodarstwa, dokonana przez biegłego pozostaje nadal aktualna skoro od daty wydania ostatniej opinii, sporządzonej już w postępowaniu apelacyjnym upłynęło niewiele ponad dwa miesiące, biegły zaś nie skorygował jego wartości. Biegły badał trend czasowy zmiany cen tego rodzaju nieruchomości i uznał, że - ze względu na rozmiary gospodarstwa i niewielki popyt na tego rodzaju nieruchomości - w przeciągu kilku lat nie nastąpiła zmiana cen. Sąd Okręgowy podzielił również ocenę Sądu pierwszej instancji co do braku uzasadnienia podziału przedmiotowego gospodarstwa.

W ocenie Sądu Okręgowego nie jest możliwe w ramach niniejszego postępowania rozliczenie nakładów poczynionych przez wspólników spółki cywilnej. Jest ono dopuszczalne w odrębnym postępowaniu. Sąd Okręgowy uznał również, że skoro uczestnicy nie wniesli apelacji, nie jest możliwe przyznanie im mocą postanowienia sądu drugiej instancji, wydanego na skutek apelacji B. P. przedmiotowego gospodarstwa. Dlatego wykazywane w postępowaniu odwoławczym uprawnienia rolnicze uczestników oraz ich możliwości spłaty wnioskodawcy nie mają znaczenia i nie podlegały ocenie. Możliwe jest jedynie badanie tych okoliczności w odniesieniu do uczestniczki B. P. Ma ona jednak gorsze od wnioskodawcy przygotowanie teoretyczne i praktyczne do prowadzenia gospodarstwa rolnego, a nadto nie wykazała posiadania wystarczających środków do spłacenia wnioskodawcy.

Skarga kasacyjna została oparta na obu podstawach wskazanych w art. 398³ § 3 k.p.c. W ramach pierwszej podstawy uczestnicy zarzucili naruszenie art. 212 § 2 i 214

k.c., polegające na niezastosowaniu i wykluczeniu uczestników z kręgu osób spełniających warunki do otrzymania gospodarstwa rolnego będącego przedmiotem zniesienia współwłasności jedynie z tego powodu, że nie złożyli oni apelacji, pomijając stosowne okoliczności jakie spełniają - interes społeczno gospodarczy a także gwarancje należytego jego prowadzenia. W ramach drugiej podstawy kasacyjnej uczestnicy zarzucili naruszenie art. 316 w zw. z art. 382 k.p.c. polegające na nieuwzględnieniu istniejącego w dacie orzekania stanu rzeczy a mianowicie szczególnych kwalifikacji i predyspozycji uczestników do prowadzenia gospodarstwa rolnego, art. 619 § 1 k.p.c., polegające na nie wywiązaniu się z obowiązku ustalenia wartości przedmiotu współwłasności w dacie orzekania oraz art. 618 § 1 k.p.c., polegające na nie rozliczeniu nakładów poniesionych na przedmiot zniesienia współwłasności przez wnioskodawcę i zmarłego uczestnika, działających w ramach spółki cywilnej.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności wymagają rozważenia zarzuty naruszenia prawa procesowego. Prawidłowo ustalona podstawa faktyczna jest bowiem niezbędną przesłanką dokonania oceny prawnej rozstrzygnięcia przyjętego w zaskarżonym orzeczeniu.

W ocenie Sądu Okręgowego, uczestnicy, którzy nie zaskarżyli postanowienia wyłączeni są z kręgu osób, którym może zostać przyznane gospodarstwo rolne, będące przedmiotem zniesienia współwłasności. Sąd drugiej instancji nie dokonał oceny wniosku uczestników co do sposobu zniesienia współwłasności i nie wziął pod uwagę okoliczności przez nich podnoszonych, kierując się kryterium wynikającym z norm prawa procesowego. Prawidłowo zatem uczestnicy wskazali jako naruszone art. 378 § 1 i 382 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. Jak przyjął Sąd Najwyższy na gruncie spraw o dział spadku, w postępowaniach tych sąd drugiej instancji nie jest związany granicami wniosków apelacyjnych oraz zakazem *reformationis in peius*, jeżeli przedmiot zaskarżenia jest integralnie związany z inną częścią lub całością zaskarżonego orzeczenia. Wynika to z oparcia tego postępowania na zasadzie oficjalności co sprawia, że sądu, z wyjątkiem sytuacji przewidzianych w ustawie, nie wiążą wnioski ani wnioskodawcy, ani uczestników postępowania a także z niepodzielnego charakteru postanowienia o dziale spadku (zob. postanowienia z dnia 7 listopada 1964 r., III CR 294/64, OSNCP 1965, nr 7 - 8, poz. 130, z dnia 17 września 1999 r., I CKN 379/98, OSNC 2000, nr 3, poz. 59 i z dnia 28 marca 2003 r., IV CKN 1961/00, niepubl.). Powyższe poglądy aktualne są

również na tle postępowania o zniesieniu współwłasności. Zaskarżenie postanowienia o zniesieniu współwłasności przez jednego z uczestników powoduje zatem konieczność rozpoznania przez sąd drugiej instancji całości sprawy. Postanowienia te są tak zbudowane, że poszczególne rozstrzygnięcia w nich zawarte są od siebie zależne i wzajemnie uwarunkowane. Podsumowując powyższe rozważania należy stwierdzić, że w toku rozpoznania sprawy na skutek wniesienia apelacji przez jednego uczestnika sąd może znieść współwłasność rzeczy w inny sposób, w odmienny sposób ukształtować również dopłaty i spłaty. Nie jest też związany *zakazem reformationis in peius*. W konsekwencji Sąd Okręgowy nie miał podstaw do odmowy oceny wniosku uczestników co do sposobu zniesienia współwłasności i pominięcia okoliczności przez nich podnoszonych w oparciu o kryterium przez siebie wskazane. Równolegle naruszony został art. 316 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. poprzez nie wzięcie pod uwagę stanu rzeczy istniejącego w dacie orzekania.

Naruszenie wyżej wskazanych przepisów postępowania nie ma jednak istotnego wpływu na wynik sprawy. Przystępując do oceny zarzutów dotyczących prawa materialnego należy przypomnieć, że przedmiotem zniesienia współwłasności w niniejszej sprawie były dwie nieruchomości, wchodzące w skład gospodarstwa rolnego. W odniesieniu do obu tych nieruchomości sąd odstąpił od ich podziału, kierując się kryterium wynikającym z art. 213 k.c. i zastosował drugi sposób podziału, uregulowany w art. 214 § 1 k.c., to jest przyznanie ich jednej osobie (co do drugiej -dwóm współwłaścicielom na współwłasność). Skarżący tego sposobu zniesienia współwłasności co do zasady nie kwestionują. Podstawowym kryterium wyboru współwłaściciela, któremu gospodarstwo rolne ma być przyznane, wynikającym z wyżej przytoczonego przepisu, jest prowadzenie gospodarstwa lub stała w nim praca. W odniesieniu do tego kryterium skarżący twierdzili, że interes społeczno - gospodarczy przemawia za ich kandydaturą. W uzasadnieniu podnieśli: wiek, wykształcenie rolnicze i korzystną ofertę spłaty. Okoliczności te nie były wprost przedmiotem oceny sądu drugiej instancji. Przede wszystkim jednak nie prowadzą do zmiany poglądu o zasadności przyznania nieruchomości wnioskodawcy. Prawidłowo i w zgodzie z art. 214 § 1 k.c. Sąd drugiej instancji uznał, że za przyznaniem mu nieruchomości w B. przemawia to, że jest on osobą, która gospodarstwo to prowadzi i na nim pracuje. Ewentualne kwalifikacje podmiotowe po stronie innych współwłaścicieli nie mogą prowadzić do wniosku, że interes społeczno - gospodarczy przemawiać będzie za przyznaniem gospodarstwa innym, niż wnioskodawca osobom. Skarżący nie wykazali, że dają oni lepszą gwarancję

należytego prowadzenia gospodarstwa niż wnioskodawca, a tylko przy takim zarzucie przepis art. 214 § 1 k.c. mógłby zostać naruszony. Pośrednio kwalifikacje uczestników były zresztą poddane ocenie sądów *meriti* ponieważ ich rodzice wskazywali, że to im powinna być przyznana nieruchomości, podnosząc, że mają dzieci kształcące się w tym kierunku i pracujące w rolnictwie.

Także zarzut naruszenia art. 618 § 1 k.p.c. nie jest zasadny. Przede wszystkim na aprobatę zasługuje stanowisko Sądu drugiej instancji, że zgłoszenie roszczeń o jakich mowa w art. 618 k.p.c. dopuszczalne jest do daty zamknięcia rozprawy przed sądem pierwszej instancji. Zgłoszenie ich przed sądem drugiej instancji można uznać za skuteczne, gdy powstały albo stały się wymagalne w trakcie postępowania międzyinstancyjnego. Powyższe stanowisko uznać należy za przeważające w orzecznictwie Sądu Najwyższego (zob. uzasadnienie uchwał Sądu Najwyższego z dnia 26 października 1961 r., IV CO 15/61, OSN 1962, nr 4, poz. 131 i z dnia 27 czerwca 1969 r. III CZP 34/69, OSPiKA 1970, nr 5, poz. 94 oraz postanowienie z dnia 26 marca 2004 r., IV CK 209/03, niepubl.). Roszczenia wynikające z poczynienia nakładów powstały w okresie wcześniejszym a jedynie zostały odziedziczone przez uczestników w okresie po wniesieniu apelacji.

Brak możliwości rozstrzygnięcia o powyższych roszczeniach wynika jednak przede wszystkim z ich charakteru. Spółka istniejąca pomiędzy uczestnikami nie posiadała własnych nieruchomości. Przedmiotem jej działalności było prowadzenie upraw rolnych na terenie przedmiotowych nieruchomości. Art. 618 k.p.c. dotyczy roszczeń pomiędzy współwłaścicielami. Jeśli współwłaściciele zarazem są wspólnikami spółki prawa cywilnego, w wypadku rozwiązania tej spółki wskutek śmierci jednego z nich, w braku odmiennej umowy, do wspólnego majątku mają zastosowanie przepisy art. 875 k.c. Likwidację majątku wspólnego wspólników po rozwiązaniu spółki cywilnej przeprowadza sąd w trybie właściwym dla zniesienia współwłasności, tj. w trybie postępowania nieprocesowego, stosując odpowiednio przepisy art. 617 i n. k.p.c. (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 30 września 1977 r., III CRN 76/77, OSNC 1978, nr 7, poz. 115). Odpowiednie stosowanie przepisów o współwłasności w częściach ułamkowych w wypadku rozwiązania spółki dwuosobowej ma miejsce także w stosunkach między spadkobiercami zmarłego wspólnika a pozostałym wspólnikiem. W skład tego majątku, który jest majątkiem wspólników, odrębnym w stosunku do ich majątków osobistych, wchodzi wierzytelność z tytułu poniesienia nakładów na rzeczy, która jest składnikiem ich majątków osobistych. Podział tej wierzytelności musi zatem mieć miejsce w

odrębnym postępowaniu. Brak zatem podstaw do objęcia postępowaniem o zniesienie współwłasności rozliczeń z tego tytułu.

Zarzut naruszenia art. 619 § 1 k.p.c. stanowi w istocie polemikę z ustaleniami sądu, dokonanymi w oparciu o opinie biegłego. Dokonując oceny opinii Sąd uzasadnił, dlaczego upływ czasu nie uzasadnia aktualizacji opinii biegłego. Uczestnicy po wydaniu opinii uzupełniającej, aczkolwiek poddali ją krytyce to jednak zmierzającej w innym kierunku. Nie wnosili natomiast o jej aktualizację. Obowiązek ustalenia wartości gospodarstwa rolnego z urzędu przez sąd nie zwalnia uczestników postępowania od inicjatywy dowodowej w tym zakresie.

Z powyższych względów, pomimo częściowo błędnego uzasadnienia, skargę kasacyjną należało uznać za nieuzasadnioną, co mając na względzie, jak również treść art. 398¹⁴ w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. orzeczono jak w sentencji. O kosztach postępowania kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 520 § 3 w zw. z art. 391 § 1 i 398²¹ i 13 § 2 k.p.c., uwzględniając jego wynik.